

УДК 711.424(477.35 Кременчук)«1960/1970»XIX
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-2-15>

Віктор ОСАДЧИЙ,
orcid.org/0000-0003-1197-7506
доктор філософії з мистецтвознавства,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) *osadchiykrni3@ukr.net*

Світлана ФЕДОРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6999-4926
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) *svfedor70@gmail.com*

Алла ЛУШАКОВА,
orcid.org/0000-0002-6999-4926
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) *allalusakova2@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОНУМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТА КРЕМЕНЧУКА В 60–70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена особливостям формування монументально-декоративного середовища міста Кременчука. Досліджено доробок митців, творчість та життєвий шлях яких мав важливий вплив на розвиток і наповнення художньо-монументальної складової міста. Наведено хронологічну послідовність та фактори які вплинули на появу художніх творів виконаних художником-монументалістом І.-В. Задорожним та випускниками Харківського художньо-промислового інституту, Ужгородського училища прикладного мистецтва в 60–70 рр. ХХ ст. в м. Кременчуці.

Зазначено, що протягом двох повоєнних десятиліть у м. Кременчук швидкими темпами проводилось відновлення житлового фонду, будувалися промислові підприємства та інфраструктурні об'єкти громадського призначення, що в свою чергу передбачало, у тому числі, і використання монументально-декоративного оздоблення фасадів та інтер'єрів будівель громадського призначення. Разом із цим у місті засновуються та працюють художнє товариство та художні майстерні котрі виконують функції зосередження та розподілу замовлень на виконання монументально-декоративних робіт.

В процесі дослідження встановлюється, що збільшення кількості професійних художників у складі кременчуцьких художньо-виробничих майстерень відбувалося у декілька хвиль на тлі загальної тенденції до нарощування замовлень, які надходили до Кременчуцьких художньо-виробничих майстерень, що в свою чергу відобразилося на кількості виконаних в оформленні інтер'єрів та екстер'єрів міста творів монументально-декоративного мистецтва: мозаїчних панно, вітражів, стінописів, карбування, кількість яких в період 1964–1976 рр. склала більше 30-ти.

Визначаються знакові монументально-декоративні твори виконані у м. Кременчуці І.-В. Задорожним, а також мозаїчні панно, вітражі, стінописи виконані М. Анісімовим, В. Бондаренко, А. Котляром, Ш. Корідзе, Б. Максименко, М. Хахіним та ін.

Ключові слова: монументально-декоративне мистецтво, Харківський художньо-промисловий інститут, м. Кременчук, І.-В. Задорожний, М. Анісімов, В. Бондаренко, А. Котляр, Ш. Корідзе, Б. Максименко, М. Хахін.

Viktor OSADCHIY,

orcid.org/0000-0003-1197-7506

Associate Professor, PhD,

Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) osadchiykrnu3@ukr.net

Svitlana FEDORENKO,

orcid.org/0000-0002-6999-4926

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) svfedor70@gmail.com

Alla LUSHAKOVA,

orcid.org/0000-0002-6999-4926

Candidate of Art History, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) allalusakova2@gmail.com

FEATURES OF FORMATION MONUMENTAL AND DECORATIVE ENVIRONMENT OF THE CITY OF KREMENCHUK IN THE 60–70^S OF THE 20TH CENTURY

The article is devoted to the peculiarities of the formation of the monumental and decorative environment of the city of Kremenchuk. The works of artists whose creativity and life path had an important influence on the development and filling of the artistic and monumental component of the city were studied. The chronological sequence and factors that influenced the appearance of the works of art made by the monumental artist I.-V. Zadorozhny and graduates of the Kharkiv Art and Industrial Institute, the Uzhgorod College of Applied Arts in the 60–70s of the 20th century in the city of Kremenchuk.

It is noted that during the two post-war decades in the city of Kremenchuk, the housing stock was restored at a rapid pace, industrial enterprises and public infrastructure facilities were built, which in turn included the use of monumental and decorative decoration of facades and interiors public purpose buildings. At the same time, an art society and art workshops were founded and worked in the city, which perform the functions of concentrating and distributing orders for the execution of monumental and decorative works.

In the process of research, it is established that the increase in the number of professional artists in the Kremenchuk art-production workshops took place in several waves against the background of the general tendency to increase the orders received by the Kremenchuk art-production workshops, which in turn was reflected in the number of completed interior design ers and exteriors of the city of works of monumental and decorative art: mosaic panels, stained-glass windows, wall paintings, engravings, the number of which in the period 1964–1976 amounted to more than 30.

Significant monumental and decorative works made in Kremenchuk by I.-V. Zadorozhny, as well as mosaic panels, stained glass windows, wall paintings were made by M. Anisimov, V. Bondarenko, A. Kotlyar, Sh. Koridze, B. Maksymenko, M. Khakhin, and others.

Key words: *monumental and decorative art, Kharkiv Art and Industrial Institute, Kremenchuk, I.-V. Zadorozhny, M. Anisimov, V. Bondarenko, A. Kotlyar, Sh. Koridze, B. Maksymenko, M. Khakhin.*

Постановка проблеми. Друга половина ХХ ст. була насичена знаковими подіями не тільки у суспільно-політичному, а й в культурно-мистецькому житті України. Трансформаційні зрушення в українському мистецтві торкнулися в тому числі й монументальної галузі, що знайшло своє відображення у появі знакових монументальних творів в першу чергу у великих містах України.

З кінця 1960-х – початку 1970-х років монументальне мистецтво зазнає поширення і на регіональному рівні. У невеликих містах і селах з'являються мозаїки, вітражі, рельєфи, стінопис,

сграфіто, виконуються комплексні роботи з монументального оформлення великих архітектурних об'єктів. Необхідно наголосити на тому, що цей процес отримує не тільки кількісний, а й змістовний вимір. До виконання монументальних робіт залучаються все більше молодих митців – випускників художніх інститутів та училищ, які застосовують нові художні форми, сповідують індивідуальні стилістично-зображальні принципи та рішення тим самим урізноманітнюють та розширюють художню палітру виконаних творів, що в свою чергу створює підґрунтя та потребує

поглибленого вивчення та аналізу як характерних особливостей розвитку монументально-декоративного мистецтва в регіонах, загальних тенденцій цього процесу, так і окремих творів монументального мистецтва, до виконання яких нерідко долучалися відомі митці творчість котрих мала важливий вплив на українське мистецтво. До того ж саме наукові розвідки в царині регіонального художнього життя сприятимуть формуванню цілісного та об'єктивного уявлення щодо розвитку художнього життя і формування мистецької спадщини України.

Аналіз досліджень. Розглядаючи історіографію мистецтвознавчих досліджень монументально-декоративного мистецтва України другої половини ХХ ст., не можна не зазначити багатогранний внесок мистецтвознавчині Г. Складенко у відображення як загального, широкого контексту, так й самобутньої, унікальної специфіки формування регіонального монументального середовища (Складенко, 2007; 2009; 2023; 2020).

У низці мистецтвознавчих праць зустрічаємо осмислення та аналіз деяких аспектів, що вплинули на формування монументальної школи Києва (Шинкаренко, 2008), національних ознак художньої виразності монументально-декоративних творів виконаних у Івано-Франківську (Чолій, 2020), вплив монументального мистецтва Харкова на формування національної свідомості (Артеменко, 2015).

До окремої групи наукових публікацій необхідно віднести мистецтвознавчі праці, що розкривають монументальний доробок окремих митців. Так, дослідженню інноваційних методів та виявленню особливостей власного стилю М. Стороженка на прикладі мозаїчних панно митця приділив увагу мистецтвознавець О. Соловей (Соловей, 2020).

Свій внесок у вивчення художньої, монументально-декоративної спадщини І.-В. Задорожного, а саме аналізу символіки художніх образів вітражу «Наша пісня – наша слава», який митець виконав у кременчуцькому міському Палаці культури, зробив у своїй статті мистецтвознавець В. Данилейко (Данилейко, 1991: 12).

Один з авторів даної публікації у своєму особистому науковому доробку торкався питань внеску І.-В. Задорожного та випускників Харківського художньо-промислового інституту у наповнення монументальної спадщини Кременчука (Осадчий, 2018; 2019; 2022).

Метою статті є виявлення особливостей формування монументально-декоративного середовища міста Кременчук у 70-х роках ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Внутрішньо-політичні процеси 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст. сформували умови та визначили дещо нові напрями розвитку як української культури і мистецтва в цілому так і монументально-декоративного мистецтва зокрема.

Після періоду тотального «сталінізму», з середини 50-х років настає час розвінчування культури особистості, так званий період «відлиги». І хоч більшість митців продовжувало дотримуватися принципів соцреалізму, зміни які створили нові політичні умови у соціальному середовищі вплинули на світогляд митців, в першу чергу на молоде покоління, яке починає звертатися до мистецької спадщини талановитих новаторів вітчизняного авангарду першої третини ХХ ст., заборонених художників «розстріляного Відродження» та до традицій декоративної мови народного мистецтва.

Разом з цими процесами відбувається архітектурно-будівельна реформа, розпочинається масове індустріальне житлове та соціальне будівництво за типовими проєктами, з'являються типові будівлі дитячих садків, шкіл, професійно-технічних училищ, комплексні торгово-громадські центри, Палаці культури, готелі, тощо.

Поява нових утилітарних архітектурних об'єктів передбачало художньо-естетичне оформлення екстер'єрів як великих архітектурних ансамблів так і окремих різноманітних за призначенням будівель. Тим самим помежів'я 1950–1960 рр. створило умови для переходу монументально-декоративного мистецтва з інтер'єрних, замкнутих локацій у більш соціально-інформативний простір. Разом з цим митці-монументалісти експериментували з технологічними підходами використовуючи нові матеріали у пошуках новаторських художніх форм та пластичних рішень. Тим самим, стилістично, образотворча мова творів монументально-декоративного мистецтва здебільшого отримує узагальнене, «плакатне» вирішення та декоративність в організації композиційного простору.

Звісно, що зазначені процеси в першу чергу торкнулися великих мистецьких центрів України. Зокрема, в Києві значного поширення набуло оформлення станцій метрополітену, з'являються знакові мозаїчні панно в інтер'єрах Київського річкового вокзалу та аеропорту «Бориспіль» (І. Литовченко, В. Ламах, Е. Катков) новаторством у виконанні котрих стало введення кольорових цементів і застосування у великих обсягах керамічної плитки, (Складенко, 2020: 4) виробництво якої, наприкінці 1950-х років було налагоджено при Київському експериментальному керамічному заводі Академії будівництва і

архітектури. В цей же час твори монументально-декоративного мистецтва – мозаїки, сграфіто, розписи, карбування, керамічні рельєфи, вітражі з'являються у Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Запоріжжі, Донецьку та інших великих містах. На тлі потужного поступу монументальної художньої практики, в середині 1960-х років відкриваються майстерні монументального живопису в Київському художньому інституті та створюється секція монументального мистецтва у Спільці художників України яка об'єднує митців з антагоністичними поглядами щодо соціалістичного реалізму (Скляренко, 2020: 14).

Позначені зміни знайшли своє відображення та набули деяких характерних особливостей і при формуванні монументально-декоративного середовища міста Кременчука яке найбільш активно відбувалося з середини 1960-х рр. і до кінця 1970-х рр.

Цьому процесу передувала повоєнна відбудова міста протягом якої з'являються промислові підприємства та будуються інфраструктурні об'єкти громадського призначення. Разом із цим, у 1953 р. в Кременчуці створюється художня майстерня Кременчуцької філії Полтавського обласного товариства художників. Протягом 11 років кількість художників які входили до штату майстерні була незмінною і складала 6 осіб (Осадчий, 2022: 105), з яких лише 2-є мали середню фахову освіту і жоден не мав вищої (Осадчий, 2022: 105).

Цей факт деяким чином пояснює відсутність в Кременчуці до 1966 р. виконаних художниками монументально-декоративних робіт.

Перша «хвиля» зростання кількості членів художніх майстерень за рахунок випускників закладів вищої освіти відбулась упродовж 1964–1966 рр. За цей час кількість художників кременчуцької майстерні зросла майже втричі. Так, у 1964 р. до складу майстерні приєдналися художники-оформлювачі А. Карпенко й С. Чеботарьов, художник-графік М. Келер; у 1965 р. – після закінчення відділення «Художнього розпису» Ужгородського училища прикладного мистецтва художник Ш. Корідзе. У 1966 р. – випускники Харківського художньо-промислового інституту: В. Бондаренко, О. Пучков, В. Седоченко й М. Хахін (Осадчий, 2022: 139).

Молоді художники, випускники спеціалізованих закладів вищої освіти, були сповнені бажанням скоріше реалізувати свої знання й амбіції на практиці, тим самим внести новий, свіжий подих у мистецьку картину Кременчука. Це підтверджується тим, що лише в період з 1966–1970 рр. кременчуцькі художники М. Келер, Ш. Корідзе

разом з В. Бондаренком, В. Сакалашем, М. Хахіним виконали в місті більше 20 монументально-декоративних робіт.

Так, М. Келер у 1966 р. виконує вітраж для Кременчуцького будинку торгівлі та в колаборації з Ш. Корідзе й М. Косих – монументально-декоративний розпис для ПТУ № 2 (Осадчий, 2022: 107), у 1967 р. – вітраж для приміщення диспетчерської кременчуцької автоколони 2252. Разом з Ш. Корідзе упродовж 1967–1968 рр., було виконано розпис і мозаїчне панно (8,5x9,5 м., смальта) у Кременчуцькому училищі цивільного повітряного флоту (Осадчий, 2022: 108).

Над мозаїчними композиціями на фасадах будинків, вітражами й карбуванням активно працював і Ш. Корідзе. У доробку митця монументально-декоративне панно «Свято Івана Купала» (граніт, залізна руда, кварцити, вугілля) в інтер'єрі ресторану «Дніпровські Зорі» (1967 р.), карбування (2,3x1,35 м.) в інтер'єрі фойє професійно-технічного училища № 2 (1968 р.), монументально-декоративне панно на фасаді їдальні Кременчуцького училища цивільного повітряного флоту «Людина і Космос» (6x5 м., карбування, мозаїка) виконане спільно з В. Сакалашем. (Осадчий, 2022: 108).

Слід зазначити, що тандем Ш. Корідзе – В. Сакалаш був доволі продуктивним, так, протягом 1969–1970 рр. творчий доробок митців поповнився мозаїкою «Рибка» в однойменному кафе (Енциклопедія, 2015: 395) і монументально-декоративним панно яке було виконане з натурального каміння під назвою «Врожай» (8x9 м.) на торці житлового будинку по вул. Гвардійській.

Наступне мозаїчне панно з натурального каміння було створено митцями харківської школи М. Хахіним і В. Бондаренко в інтер'єрі Кременчуцького автовокзалу під назвою «Україна» (2,5x13,2 м.). Опрацювання ескізу панно розпочалося на початку 1968 р., проте затвердження проекту Художньою радою з монументально-декоративного й оформлювального мистецтва при ХФ УРСР відбулося лише з третьої спроби – 21 серпня 1968 р. (Осадчий, 2022: 108).

Після виконання вказаної роботи М. Хахін зосереджується на оформленні фасадів будівель та інтер'єрів навчальних закладів, що стає його визначальною рисою як митця-монументаліста. Так, протягом 1971–1975 рр. для Кременчуцького загально-технічного факультету ХАІ (КЗТФ ХАІ), (сьогодні Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського) він виконує монументально-декоративний стінопис в читальній залі бібліотеки під назвою «Великі вчені», монументально-декоративний стінопис «Велич

життя» (2,65x5,5 м.) та мозаїчне панно «Час Всеосвіти» (7,3x25,68 м., кольорова смальта) який був виконаний на торці другого корпусу навчального закладу (Осадчий, 2022: 140).

Поряд з цим у 1975 р. затверджується проєкт монументально-декоративних твору (8,1x12,8 м., мозаїка, смальта) на торці житлового будинку по вул. Соборній № 3. Панно, розміщене на глухій стіні будинку й спрямоване на центральну площу міста, було приурочене до відкриття Кременчуцького історико-краєзнавчого музею.

Друга «хвиля» зростання кількості членів художніх майстерень припала на першу половину 1970-х рр. і складалася здебільшого з випускників ХХІІІ. Так, у 1970 р. до Кременчука прибули А. Котляр і Л. Сидоренко, випускник Художньої школи ім. Т. Шевченка Є. Павлов, у 1972 р. – Б. Максименко, у 1973 р. – І. Рубцов, у 1974 р. – С. Дерека, у 1975 р. – М. Анісімов, А. Дяченко й В. Яковлев, у 1976 р. – О. Черепанов.

Збільшення кількості професійних художників на тлі загальної тенденції до нарощування замовлень, які надходили до Кременчуцьких художньо-виробничих майстерень, стало поштовхом до зростання кількості виконаних робіт монументально-декоративного характеру в місті. Підтвердження цьому є те, що лише протягом 1970–1976 рр. було виконано майже 25 мозаїчних панно, вітражів, стінописів, карбування.

У цьому аспекті необхідно виділити такі твори створені протягом 1971–1972 рр. як мозаїчні панно на сходових майданчиках першого корпусу КЗТФ ХАІ: «Зародження життя» (2,88x5,61 м.), «Машинобудівний прогрес» (2,88x5,61 м.), «ХХ століття» (2,88x5,61 м.), «Космос» (6x5,61 м.) за авторством Є. Павлова, рельєф М. Анісімова і Г. Арістова «Наша Пісня» на фасаді Будинку культури «Нафтохімік» (208 м², цемент) (Осадчий, 2022: 140) та єдиного в місті монументально-декоративного панно в техніці флорентійської мозаїки – «Прапор поколінь» (2,6x7,4 м., мармур) для інтер'єру міського Палацу культури виконаного Л. Сидоренко спільно з А. Котляром.

Тривалий час у Кременчуці працював Б. Максименко основну частину творчого доробку якого склали монументально-декоративні твори – сграфіто, мозаїки, вітражі, карбування. Першою роботою митця став проєкт оформлення Кременчуцького машинобудівного технікуму (сьогодні коледж Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського), у рамках якого він разом з І. Рубцовим виконав монументально-декоративне панно «Техніка і прогрес» (3,5x4,5 м., сграфіто) на фасаді будинку технікуму

й монументально-декоративне панно (3x6 м., сграфіто) в інтер'єрі цього ж навчального закладу Осадчий, 2022: 142). Серед відомих монументально-декоративних робіт Б. Максименка слід виокремити карбування, виконане в 1977 р. під назвою «Лодія» (5x6 м.) на фасаді готелю «Кремінь», яке на тривалий час стало візитівкою міста.

На окрему увагу заслуговують монументально-декоративні твори виконані в Кременчуці художником-монументалістом І.-В. Задорожним, який був одним з митців, що згенерували ідеї української національної самоідентифікації в другій половині ХХ ст. та сформувавши образотворчий світогляд тогочасного суспільства.

Творча робота І.-В. Задорожного в Кременчуці розпочалася з мозаїчного панно «Моя Батьківщина» (264 м² кольорова смальта), що була виконана у співавторстві з Б. Волковим і Г. Соколенком на фасаді Палацу культури заводу дорожніх машин у 1970–1972 рр. Разом з цим, у 1971–1972 рр. було виконано комплексне оформлення кременчуцького міського Палацу культури, до якого увійшли наймасштабніший на теренах України панорамний вітраж «Наша пісня – наша слава» (150 м², лите скло, бетон), рельєф «Весільне свято» (110 м², бетон) (Задорожний, 1991: 57) і монументально-декоративна решітка (9x9 м.) на фасаді палацу, виконана в техніці гнutoї листової полоси.

Необхідно зазначити, що твір «Моя Батьківщина» став першою мозаїкою в творчому доробку митця і другим монументально-декоративним твором після вітражу «Т. Шевченко і народ» (у співавторстві з Ф. Глушуким і В. Перевацьким) для Київського університету, яка була виконана після переходу в 1966 р. І.-В. Задорожного на запрошення М. Стороженка й В. Кушніра з секції малярства до секції монументального мистецтва СХ УРСР.

Висновки. Отже, процес формування монументально-декоративного середовища м. Кременчука зазначених у заголовку статті часових меж цілком відповідає тогочасним тенденційним змінам в культурно-мистецькому житті України та характерним особливостям розвитку монументально-декоративного мистецтва.

В процесі дослідження виявлено декілька «хвиль» наповнення складу членів кременчуцьких художніх майстерень. Перший – період 1964–1966 рр., та другий – період 1970–1976 рр. Збільшення кількості молодих професійних художників, випускників мистецьких закладів освіти сприяло зростанню кількості виконаних монументально-декоративних робіт. Встановлено, що перші монументально-декоративні твори в м. Кременчуці, а саме вітраж та стінопис були виконані

професійними митцями М. Келером, Ш. Корідзе й М. Косих в 1966 р.

Показано, що знакові монументально-декоративні твори І.-В. Задорожного як от: мозаїка «Моя Батьківщина», вітраж «Наша пісня – Наша слава» виконані в межах оформлення великих архітектурних об'єктів.

З особливостей формування міського монументально-декоративного середовища можемо зазначити наявність мозаїчних панно «Врожай» і «Україна» за авторством відповідно тандемів,

Ш. Корідзе, В. Сакалаша та М. Хахіна і В. Бондаренко виконаних в доволі складній і трудомісткій техніці з натурального каміння, а також панно в техніці флорентійської мозаїки.

Проведене дослідження відкриває перспективу подальших наукових розвідок в царині регіонального монументально-декоративного мистецтва, а також проведення аналізу стилістичних та технологічних характеристик монументально-декоративних творів виконаних художниками в м. Кременчуці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко Г. Монументальне мистецтво м. Харкова кінця ХХ століття (70–80-х рр.). *Проблеми розвитку міського середовища*. Вип. 1. (13). 2015. С. 1–6.
2. Данилейко В. Г. Віднайдення національного стилю. *Образотворче мистецтво*. 1991. № 3. С. 9–14.
3. Енциклопедія мистецтва Полтавщини. У 2 т. Т. 1 / В. М. Ханко. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2014. 503 с.
4. Іван-Валентин Задорожний: монументальне мистецтво, живопис, графіка. *Каталог виставки творів*. Київ, 1991. 65 с.
5. Осадчий В. Внесок випускників Харківського художньо-промислового інституту у становлення художньо-монументального обличчя Кременчука. *Конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2017/2018 навчального року* : Всеукр. конф. (Харків, 25 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 50–53.
6. Осадчий В. Внесок І. Задорожного у монументальне обличчя міста Кременчук. *Шості Платонівські читання: тези доповіді міжнар. наук.конф. пам'яті академіка Платона Білецького, присвячені 20-річчю від дня смерті П. О. Білецького (1922–1998)*. (Київ, 24 лист. 2018 р.). Київ, 2019. С. 117–118.
7. Осадчий В. Художнє життя м. Кременчука кінця ХІХ–ХХ століття : *автореф. дис. ... д. філософ.* : 023 – Культура і мистецтво. *Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація*. 2022 – укр.
8. Скляренко Г. Монументально-декоративне мистецтво. *Історія українського мистецтва*. Київ, 2007. Т. 5. С. 626–663.
9. Скляренко Г. Українське мистецтво другої половини ХХ століття : регіональні проблеми і загальний контекст (частина перша). *Студії мистецтвознавчі*. 2009. В. 1 (25). С. 67–78.
10. Скляренко Г. До проблем національного відродження в українській культурі та мистецтві ХХ сторіччя. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2013. Вип. 9. С. 79–92.
11. Скляренко Г. Я. Українські художники з відлиги до Незалежності. У 2-х книгах. Книга перша – К. : Huss, 2020. – 304 с.
12. Скляренко, Г. Матеріали до історії: Монументально-декоративне мистецтво України другої половини ХХ століття. URL: https://sovietmosaicinukraine.org/media/uploads/text/Stynopsis_G._Sklyarenko_MDArt_Stinopsis_Galina_Sklyarenko_MDArt.Pdf. 2020. (дата звернення: 03.11.2023).
13. Соловей О. Монументальне мистецтво М. Стороженка як синтез традицій та інновацій. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Київ. 2020. Вип. 16. Ч. 1. С. 103–107.
14. Чолій О. Культурна складова монументального мистецтва м. Івано-Франківська 70–80 – років ХХ століття. *Гуманітарний корпус*. 2020. Вип. 45. С. 21–23.
15. Шинкаренко Д. Майстри київської монументальної школи 1960-х – 1980-х рр. *Образотворче мистецтво*. Київ, 2008. № 3. С. 66–68.

REFERENCES

1. Artemenko H. (2015) Monumentalne mystetstvo m. Kharkova kintsia 20 stolittia (70 – 80-kh rr.). [Monumental art of Kharkov at the end of the 20th century (70s – 80s)]. *Problemy rozvytku miskoho seredovyshcha – Problems of the development of the urban environment*. 1. (13). 1–6. [in Ukrainian].
2. Danileiko V. G. (1991) Vidnaidennia natsionalnoho styliu [Discovery of national style] *Obrazotvorche mystetstvo – Art*. 3. 9–14. [in Ukrainian].
3. Entsyklopediia mystetstva Poltavshchyny. (2014) [Encyclopedia of art of Poltava region] U 2 t. T. 1. TOV «ASMI». Company «ASMI». 503. [in Ukrainian].
4. Ivan-Valentyn Zadorozhnyi: monumentalne mystetstvo, zhyvopys, hrafika. (1991) [Ivan-Valentyn Zadorozhnyi: monumental art, painting, graphics] *Kataloh vystavky tvorivp – Catalog of the exhibition of works*. Kyiv. 65. [in Ukrainian].
5. Osadchii V. (2018) Vnesok vypusknkyiv Kharkivskoho khudozhno-promyslovoho instytutu u stanovlennia khudozhno-monumentalnoho oblychchia Kremenchuka. [The contribution of graduates of the Kharkiv Art and Industrial Institute to the formation of the artistic and monumental face of Kremenchuk] *Konferentsiia profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv KhDADM za pidsumkamy roboty 2017/2018 navchalnoho roku – Conference of professors and teaching staff and students of KhDADM on the results of the work of the 2017/2018 academic year*. Kharkiv. 50–53. [in Ukrainian].

6. Osadchii V. (2018) Vnesok I. Zadorozhnogo u monumentalne oblychchia mista Kremenchuk. [Contribution of I. Zadorozhny to the monumental face of the city of Kremenchuk] *Shosti Platonivski chytannia: tezy dopovidi mizhnar. nauk.konf. pamiati akademika Platona Biletskoho, prysviacheni 20-richchiiu vid dnia smerti P. O. Biletskoho (1922–1998) – Six Platonic readings: theses of the report of the International scientific conference in memory of Academician Platon Biletskyi, dedicated to the 20th anniversary of the death of P. O. Biletskyi (1922–1998)*. Kyiv. 117–118. [in Ukrainian].
7. Osadchii V. (2022) Khudozhnie zhyttia m. Kremenchuka kintsia XIX–XX stolittia. [The artistic life of Kremenchuk at the end of the 19th and 20th centuries]. *Kultura i mystetstvo. Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia. – Culture and art. Fine art, decorative art, restoration* [in Ukrainian].
8. Sklyarenko G. (2007) Monumentalno-dekoratyvne mystetstvo [Monumental and decorative art] *Istoriia ukrainskoho mystetstva – History of Ukrainian art*. Kyiv. 5. 626–663. [in Ukrainian].
9. Sklyarenko H. (2009) Ukrainske mystetstvo druhoi polovyny 20 stolittia : rehionalni problemy i zahalnyi kontekst (chastyna persha). [Ukrainian art of the second half of the 20th century: regional problems and general context (part one)] *Studii mystetstvoznavchi – Art studies studios*. 1 (25). 67–78. [in Ukrainian].
10. Sklyarenko H. (2013) Do problem natsionalnogo vidrozhennia v ukrainskii kulturi ta mystetstvi 20 storichchia. [To the problems of national revival in Ukrainian culture and art of the 20th century] *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy – Art culture. Actual problems*. 9. 79–92. [in Ukrainian].
11. Sklyarenko G. Ya. (2020) Ukrainski khudozhnyky z vidlyhy do Nezalezhnosti [Ukrainian Artists from the Thaw to Independence] *Knyha persha – The first book*. Huss. 304. [in Ukrainian].
12. Sklyarenko, G. (2020) Materialy do istorii: Monumentalno-dekoratyvne mystetstvo Ukrainy druhoi polovyny 20 stolittia. [Materials for history: Monumental and decorative art of Ukraine of the second half of the 20th century] URL: https://sovietmosaic.inukraine.org/media/uploads/text/Stynopsis_G._Sklyarenko_MDArt_Stinopsis_Galina_Sklyarenko_MDArt.Pdf. Accessed on: November 11, 2023. [in Ukrainian].
13. Solovei O. (2020) Monumentalne mystetstvo M. Storozhenka yak syntezy tradytsii ta innovatsii. [Monumental art of M. Storozhenko as a synthesis of traditions and innovations] *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy – Art culture. Actual problems*. Kyiv. 16. 1. 103–107. [in Ukrainian].
14. Choliy O. (2020) Kulturna skladova monumentalnogo mystetstva m. Ivano-Frankivska 70–80 – rokiv 20 stolittia. [Cultural component of monumental art of Ivano-Frankivsk 70-80s – years of the 20th century] *Humanitarnyi korpus – Humanitarian Corps*. 45. 21–23. [in Ukrainian].
15. Shynkarenko D. (2008) Maistry kyivskoi monumentalnoi shkoly 1960-kh – 1980-kh rr. [Masters of the Kyiv Monumental School of the 1960s – 1980s] *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Art*. Kyiv. 3. 66–68. [in Ukrainian].